

Schlambergerová L., Heslo móda v českých encyklopediích.

Oponentský posudek na bakalářskou práci, PhDr. Helena Jarošová.

K zvolenému tématu přistupovala Lucie Schlambergerová s tím, že svou pozornost soustředila na zachycení estetických aspektů hesel o módě, vyšlých v českých encyklopediích zhruba během posledních 150 let. Získala tak k analýze 10 hesel. K estetickým aspektům se rozhodla využít Mukařovského sond do oblasti mimouměleckého estetického a zvláště jeho zmínek o módě, které našla v relevantních studiích pocházejících z 30. let minulého století. Toto poučení koncentrovala do těchto dílčích cílů: zda je v heslech zohledněna „móda-norma“ a „móda –oděv“, v jakých souvislostech autor hesla estetické hledisko nazírá a jak jej terminologicky tematizuje. Právě k těmto základním východiskům práce vznáším závažné připomínky.

1) Kritickou pozornost soustřeďuji na ono móda-norma a móda- oděv. Není jasné, co tím autorka myslí. Zdá se, že prvním slovním spojením má na mysli módu v širším slova smyslu tj. jako fenomén jak v historii tak v současnosti zahrnující různé aktuální způsoby lidského chování, životních forem a produktů. Druhým výrazem pak míní módu oděvní. Tu však formulace móda –oděv nahrává schvalování obecně přijímanému, v odborném hledisku však nepřijatelnému ztotožnění módy s oděvem a oděvu s módou.

Prozkoumejme oprávnění přímého spojení módy s normou. Podívejme se, jak je tomu u Mukařovského. Ten do jisté míry rozvádí funkci a povahu módy, když rozvádí funkci a povahu estetických norem (viz Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty, str. 110/111). Nelze přitom opomenout, že tak činí v momentu, kdy hovoří o **aplikaci** estetických norem a zmiňuje fakt, že estetická norma může „podléhat **vlivu** různých **sil, například módy**“. Zdůrazňuje dále, že móda není jev převážně estetický, ale hospodářský, přesto mezi ostatními četnými jejími funkcemi - sociální, politickou, erotickou jmenuje jako **jednu z velmi závažných – (nikoliv jedinou ani jedinou závažnou) funkce** estetickou. A, aby završil výchozí bod své úvahy uzavírá: na estetickou normu má móda **vliv nivelizující**, „odstraňuje mnohotvárnou konkurenci souběžných norem ve prospěch normy jediné“ a rychlé časové **střídání norem** opět přisuzuje módě.

Móda dle Mukařovského působí jako síla, nivelizuje estetické normy a je příčinou jejich rychlých změn, nikde však Mukařovský explicitně ani implicitně neříká, že móda je estetická norma a ani, že móda je vůbec norma – musel by pak charakter této zvláštní normy vymezit, jak to činí u jiných norem, např. u normy právní. Dalo by se v intencích jeho teorie například konstatovat, že se móda některými svými projevy chová podobně jako estetická funkce – má rozpínavou tendenci, zachvacuje kde co a uplatňuje se autoritativně. Bylo by možné vyslovit i některé další předběžné souvislosti s objevy Mukařovského a říci, že móda má charakter jakéhosi normativního regulativu. Napovídá způsoby, JAK se lze v dané době módě obléci nebo JAK a čím zařídit moderní – módní byt. Další konkrétní důkaz o normativní tendenci módy by bylo možné hledat v hledisku norem tíhnoucích ke **kodifikaci**. Dle módních zpráv a informací se lze dozvědět vše o délce sukni, šíři kalhot (udávají se v centimetrech), barvách, konkrétních materiálech a jejich estetických vazbách a mohli bychom tudíž vyslovit i domněnku, zda se těmito aspekty móda neblíží **charakteru normy technické**.

Delším zamyšlením nad některými Mukařovského názory jsme jen chtěli naznačit, že bylo možné z jeho teorií čerpat, ale ovšem poněkud jinak a nejenom z nich.

Zmínky o módě jsou v díle Jana Mukařovského sice validní, přesto okrajové, autorka bakalářské práce však další literaturu nevyhledala. Vhodným zdrojem poznání by byl například René König, jehož práci Sociologie módy by se Lucie Schlanbergerová dostala i k další literatuře a novějšímu pohledu na fenomén módy než byl umožněn Janu Mukařovskému ve 30. letech minulého století. Doufám, že autorka nesdílí názor, že nebylo třeba vědět více o fenoménu módy, než se soustředila na zkoumání přítomnosti estetických hledisek v heslech móda příslušných historických i současných encyklopedií.

2) Další, správně hodně obecně formulované „estetické hledisko“ – čtenáře brzy zklame. Slova jako „nádhra“, „bizarnost“, „nepřirozenost“ – považuje autorka bez argumentace za termíny a hlavně hned za estetické termíny. Znamená to tak, že se octnou vedle krásy, vkusu, půvabu atd. Bylo by bývalo adekvátní psát o těchto slovech opatrněji jako o výrazech nebo, připusťme esteticky zabarvených výrazech, měly být ovšem jakožto esteticky zabarvené následně vyloženy. Podobně výrazy „obliba“, „záliba“, citované autorkou hned v několika heslech jako důkaz přítomnosti estetického hlediska, trpí stejným neduhem. Záliba, obliba, tedy jistá nápadná míra preference či upřednostňování něčeho třeba i velmi vášnivě upřednostňování může zahrnovat, ale vůbec nemusí příčiny estetické. Příčinou obliby (záliby) může být to, že se něčeho snadno dosahuje, **napodobuje**, že vlastněním předmětu obliby získá jedinec vážnost, úctu neboť věc je spjata se vzácností či rovnou s ekonomickou hodnotou, společenskou nebo politickou prestiží či s tím, že předmětu, jeho vlastnosti dává přednost většina. Proto též bývá „obliba“ doplňována výrazy (a v heslech se to jeví) široká nebo se její význam rozvíjí doplňujícími adjektivy – populární, masová. Mimochodem právě ad hoc jmenované příklady příčin oblíbenosti platí o módě a dokonce téměř s nimi vystačíme k její charakteristice, aniž bychom zmínily důvody estetické.

3) Nyní posuďme, jak Lucie Schambergerová pracovala s vlastními hesly móda. Vždyť práce se jmenuje „Heslo móda... atd.“! Především je třeba vytknout to, že autorka naprosto opomíjí historickou stránku hesel. Nikde se o ní nezmiňuje, z tohoto hlediska hesla nehodnotí. Tak například: starší hesla, což odpovídá samotnému fungování módy nejenom na našem území, jsou zpočátku více zaměřena na módu v širším slova smyslu a snaží se též zdůraznit její vliv hospodářský (ještě i Mukařovský), protože počínaje 19. stoletím je vliv módy na výrobu a spotřebu silným a novým jevem. I hesla z počátku následujícího století toto hledisko obzvláště. Později tyto stránky působení módy nejsou v heslech tím hlavním, do popředí se dostává převládající síla módy oděvní. Proto též 2 poslední hesla jsou obohacena o jakési malé dějiny oděvní módy, doloženo a zesíleno ilustracemi a 2 nejnovější prameny začnou uvádět i instituce a autory módní tvorby oděvní. Zato se s postupem času vytrácí souvislost módy s mravou společnosti (ty si mimochodem autorka plete s etikou a etickými kategoriemi např. dobrem) a také kritický pohled na módu.

Chybí hledisko rozsáhlosti encyklopedie, redakcí a cíly vydání udělený rozsah hesla móda, případně v tomto směru i srovnání velikosti hesla móda s jinými. Rozsah bezpochyby ovlivňuje i zahrnování nebo přítomnost estetických hledisek. Také by pomohlo uplatnění hlediska vývoje vlastní módy v širším i užším – oděvním slova smyslu. Její vláda v porovnání s jinými módními projevy s časem stoupala a proto nemohl být ani zřetel k estetickému hledisku totožný s šedesátými léty století 19. a se stejným obdobím století 20. natož s počátkem nového tisíciletí. Přesto nelze říci, že například v současné době je

jednoduše móda především módou oděvní. O pronikání principů rozpracovaných systémem oděvní módy do oblasti reklamy, marketingových teorií, průmyslového designu , architektury, politického chování aj. oblastí viz například poslední kapitolu publikace G. Lipovetskyho , Říše pomíjivosti.

4) Závěr práce je velmi prvoplánový a nezajímavý. Autorka se sice snaží být precizní – sestavuje jakousi tabulku, ale čtenáři posuzujícímu celou práci se zdá, že mohla aspoň v závěru využít přínosu samotných hesel. Ty se sice již před tím snažila podrobit „důkladné“ analýze, ale tím, že postupovala jistým apriorním a schematickým způsobem ji unikl celkový smysl hesla, kontext jednotlivých vět, celek jeho výstavby. Lze tudíž konstatovat, že by bylo bývalo přínosné zvolit ještě metodu deduktivní, tj. vyvodit z vlastních hesel určité závěry směřující k hledaným estetickým aspektům .

Práci Lucie Schambergerové , Heslo móda v českých encyklopediích, hodnotím stupněm dobře, nicméně své kritické připomínky a z nich zejména body 1 a 2 považuji za zásadní.

V Praze dne 1, září 2013

PhDr. Helena Jarošová,
v.r.